

УДК 94 (477.83–25)“1914/1915” (093.3)

ЧУТКИ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ ЛЬВОВА 1914–1915 РОКІВ*

Оксана ВИННИК

Національний університет “Києво-Могилянська академія”

У розвідці представлено чутки, котрі поширювалися серед мешканців міста Львова напередодні та під час його окупації російськими військами в 1914–1915 роках. Їх появу зумовили як об’єктивні (нестабільність політичної ситуації, відсутність достовірної інформації в місті), так і суб’єктивні (непевненість у своєму становищі мешканців міста, недовіра до офіційних засобів масової інформації, бажання адаптуватися до умов війни й окупації) причини. Основними темами поголосок стали здобуття/визволення Львова, бої навколо міста, облога Перемишля, події на інших фронтах, ставлення російських військ до львів’ян тощо.

Ключові слова: Львів у 1914–1915 рр., чутки, преса, щоденники, спогади, окупація, Перша світова війна.

Невід’ємною складовою повсякденного життя в місті є циркулювання різних чуток, які поширюються мешканцями та в деяких випадках пресою. Чуткою називають недостовірне інформаційне твердження, яке виникло в контексті невизначеності, небезпеки чи потенційної загрози і функцією якого є допомогти людям зрозуміти та подолати ризик. Пояснення є спробою зробити реальність зрозумілою, а чутки – колективне зусилля такого пояснення, коли індивіди зіштовхуються з чимось непевним. До якоїсь міри ці пояснення повинні відповідати груповим нормам правдивості, і якщо такі стандарти в групі високі, то чутки дуже подібні на шукання фактів, натомість, якщо низькі, то вони схожі на паніку. Чутки також допомагають справитися із відчуттям загрози, коли люди відчувають, що їх добробут, звичний спосіб життя чи саме життя в небезпеці. Чутки також можуть виконувати інші функції, наприклад, розважальну, проте така функція залишається другорядною¹. Кількість чуток, що поширюються, залежить від важливості предмету обговорення і непевності обставин, що його стосуються. Воєнні конфлікти є оптимальним часом для поширення чуток. Військові таємниці разом із тривогою населення та неможливістю передбачити перебіг військових дій допомагають створити необхідну непевність². Водночас

* Стаття написана завдяки стипендії Центру міської історії Центрально-Східної Європи. Попередній варіант статті: <http://www.lvivcenter.org/download.php?downloadid=30>

¹ Di Fonzo N., Boyrdia P. Rumor psychology. Social and organizational approaches. Washington (DC), 2007. P. 13–16.

² Allport G. V., Postman L. The psychology of rumor. New York, 1965. P. 35.

відсутність інформації з офіційних джерел сприяє зверненню до неофіційних і поширенню чуток. Причому не всі чутки викликають негативні відчуття, деякі з них навпаки стають приводом для святкувань³. Як синонім до поняття чутки часом вживають поняття плітки. Проте його використання не є коректним в даному контексті, оскільки пліткою є оціночна розмова про індивідів, які переважно відсутні, що виникає під час формування соціальних зв'язків, змін і в процесі побудови групової солідарності⁴. Натомість зі стилістичних міркувань у даній роботі як синонім до чутки буде використовуватися слово поголозка.

Після приєднання території Галичини до Габсбурзької монархії в 1772 році Львів стає столицею краю “Королівства Галіції та Лодомерії”. Перед Першою світовою війною територія міста складалася із середмістя і чотирьох дільниць: Галицької, Краківської, Личаківської та Жовківської, а в 1913 році було виокремлено ще одну дільницю – Новий світ. За переписом 1910 року в місті мешкало 206 113 осіб (з них 51 % склали католики, 28 % – іудеї, 18 % – греко-католики)⁵. У травні 1915 року “*Wiek Nowy*” опублікував статистичні відомості, згідно з якими населення Львова в серпні 1914 року становило 212 030 осіб⁶.

Унаслідок поразок австро-угорської армії вже через місяць після початку війни, 3 вересня 1914 року, Львів був окупований російськими військами. Першим губернатором призначили генерал-лейтенанта Василя фон Роде, проте від отриманих ран він помирає через декілька днів. Новим воєнним губернатором стає полковник граф Сергій Шереметьєв, який займає цю посаду до кінця вересня. На зміну приходить воєнний генерал-губернатор граф Георгій Бобринський, влада якого поширюється на чотири новостворені губернії: Львівську, Тернопільську, Перемишльську та Чернівецьку. В останні дні окупації – після від'їзду графа Г. Бобринського – до Львова повертається граф С. Шереметьєв⁷.

Перша світова війна стала першою тотальною війною, в якій фактично зникла різниця між фронтом та тилом. Були мобілізовані значні ресурси та велика кількість цивільного населення, незважаючи на вік та стать. Технічний прогрес призвів до удосконалення старих на винайдення нових видів зброї, а держава намагалася контролювати не лише публічне, а й приватне життя мешканців. Незважаючи на Гаазьку конвенцію, насильство щодо цивільних стало поширеною практикою⁸.

---

³ *Healy M.* Vienna and the fall of Habsburg Empire. Total war and everyday life in World War I. Cambridge (UK), 2004. P. 143–144.

⁴ *Di Fonzo N., Boyrdia P.* Rumor psychology... P. 19, 72.

⁵ *Kramarz H.* Samorząd Lwowa w czasie pierwszej wojny światowej i jego rola w życiu miasta. Kraków, 1994. S. 11.

⁶ *Wiek Nowy.* Lwów, 1915. 31 maja. S. 7.

⁷ *Kramarz H.* Samorząd Lwowa... S. 39–43.

⁸ *Healy M.* Vienna and the fall of Habsburg Empire... P. 3, 5, 300; *Kramer A.* Dynamic of destruction. Culture and mass killing in the First world war. Oxford, 2007. P. 2, 5–19, 331, 347, 348.

Початок війни призвів до появи безлічі чуток серед львів'ян: відсутність достовірної інформації в місті створювала в мешканців Львова відчуття загрози і постійно його підживлювала. У даній статті спробуємо реконструювати чутки, що були занотовані в спогадах та щоденниках очевидців або у львівській пресі, яка часом публікувала реакцію на певні поголоски, спростовувала чи пояснювала їх. Автори більшості виявлених щоденників розпочали свої записи після початку війни⁹. Писання щоденника ставало не лише способом донести правду про події, що відбувалися, але й своєрідним терапевтичним засобом, який допомагав подолати страх, інакшість воєнного життя¹⁰. Деякі мешканці не обмежувалися одним щоденником: наприклад, існує два щоденники львівського публіциста Юліуша Штаркеля, які присвячено першим місяцям війни. Перший складається із дуже стислих нерегулярних записів, які закінчуються 20 січня 1915 року, а другий є розлогим викладом подій у місті, який автор довів до 22 вересня 1914 року¹¹ (останній можливо був написаний пізніше на основі попередніх коротких записів). Найбільш інформативні – присвячені безпосередньо періоду російської окупації Львова – частини спогадів різних осіб були видані невдовзі після її закінчення¹², решта – згодом, у міжвоєнний період¹³. У статті також використано неопубліковані спогади історика та колишнього ректора Львівського університету Броніслава Дембінського та залізничного урядника Богдана Кшиштофовича¹⁴.

Уже в перші дні війни львівська преса відзначила появу серед населення Львова чуток і мусила спростовувати неправдиві поголоски, що ширилися містом. Наприклад, “*Wiek Nowy*” зазначав, що чутка про те, нібито відозва цесаря Франца-Йосифа “До моїх народів” означає загальну мобілізацію, є неправдою¹⁵. Проте більше приводів для появи і розповсюдження чуток давало вуличне спілкування. Один із авторів спогадів пише, що люди поверталися з вулиці завжди з великою кількістю “правдивих” новин: “Тому що чиясь молочарка

⁹ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІА України у Львові), ф. 694 (Колекція документів до історії перебування російських військ на території Галичини в період Першої світової війни), оп. 1, спр. 10; ф. 735 (Шухевич Володимир), оп. 1, спр. 2; Biblioteka Narodowa w Warszawie, oddział rękopisów (далі – BN, oddz. rękopisów), rkps 12196/I, 12197/III.

¹⁰ *Rodak P.* Wojna i zapis (o dziennikach wojennych) // *Teksty drugie*. Warszawa, 2005. Nr 6. S. 38.

¹¹ BN, oddz. rękopisów, rkps 12196/I; rkps 12197/II, s. 93–96.

¹² *Lwów po inwazji rosyjskiej (wrzesień–grudzień 1914)*. Opowiadanie naocznego świadka. Wien, 1915; *Rossowski S.* Lwów pod czas inwazji. Lwów, 1916; *Janusz B.* 293 dni rządów rosyjskich we Lwowie. Lwów, 1915; *Przysiecki F.* Rządy rosyjskie w Galicyi Wschodniej. Piotrków, 1915.

¹³ *Białynia-Chołodecki J.* Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 wrześnie 1914 – 22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń. Lwów, 1930; *Maciszewski S.* Rosjanie we Lwowie. Szkic z niedawnej przeszłości. Lwów, 1926.

¹⁴ BN, oddz. rękopisów, rkps 13168/II; Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України (далі – ЛНБ), відділ рукописів, ф. 5 (Оссолінські), спр. 6526 (Bogdan Krzysztofowicz. *Zapiski wojenne z lat 1914–1918*).

¹⁵ *Wiek Nowy*. 1914. 29 lipca. S. 9.

чула на власні вуха, як хтось клявся здоров'ям своїх дітей, що якась дама, що має вуйка, якого колега одружений з чисєю сестринницею, була на провінції і там розказували, відповідно до правдивої інформації, що...”¹⁶. Ще одним місцем, де народжувалися і поширювалися різні поголоски, були кав'ярні. “*Wiek Nowy*” писав, що однією з найпопулярніших тем для обговорення стала кількість поранених у Львові і в кожній кав'ярні це число різнилося¹⁷.

Спершу частина населення зустріла звістку про оголошення війни з ентузіазмом. Місцева преса повідомляла про багатолюдні воєнні демонстрації, що були викликані маніфестом цісаря. Вони супроводжувалися запальними промовама, співанням пісень та скандуванням патріотичних гасел¹⁸. Проте одночасно із відчуттям радості поширювалася й паніка. Під впливом чуток про те, що не зовсім безпечно залишати свої вклади у Галицькій касі ощадності, населення почало масово їх забирати. Намісник Вітольд Коритовський був змушений опублікувати запевнення, що грошам клієнтів нічого не загрожує і уряд не буде використовувати їх для власних цілей¹⁹. Іншою поголоскою, яка стривожила мешканців Львова і яку спростували газети, була чутка про те, що вода у водопроводі отруєна російським шпигуном²⁰. Таку ж поголоску, що стала першою широко розповсюдженою впродовж війни чуточкою в столиці, 5 серпня 1914 року зафіксували віденські чиновники. Найбільше їх здивувало те, що до жителів міста повернулися страхи, характерні для середньовіччя²¹.

Упродовж усього серпня 1914 року газети повідомляли про звитяги австро-угорського війська на східному кордоні²². У пресі друкувалися відомості про слабкість ворога, інколи у гумористичній формі. Одночасно також публікувалися розповіді очевидців про жорстоку поведінку російських козаків на окупованих теренах²³. Натомість до Львова доходили тривожні чутки про перемоги російської армії та можливість захоплення нею міста. Під їх впливом наприкінці серпня львів'яни почали масово залишати місто. Преса надалі друкувала статті, в яких запевняла, що паніка населення є невинуватою, для неї немає жодних підстав²⁴. Коли 27 серпня до Львова прибув пруський штаб, поширилася поголоска, що

---

¹⁶ *Rossowski S.* Lwów pod czas inwazyi. S. 235

¹⁷ Lwów po inwazyi rosyjskiej... S. 24; *Wiek Nowy*. 1914. 22 sierpnia. S. 9.

¹⁸ *Kurjer Lwowski*. 1914. 1 sierpnia. S. 3; 9 sierpnia. S. 3; *Wiek Nowy*. 1914. 30 lipca. S. 9; 1 sierpnia. S. 6, 8.

¹⁹ *Wiek Nowy*. 1914. 3 sierpnia. S. 11.

²⁰ *Wiek Nowy*. 1914. 4 sierpnia. S.10; *Białynia-Chołodecki J.* Lwów w czasie okupacji rosyjskiej... S. 9.

²¹ *Healy M.* Vienna and the fall of Habsburg Empire... P. 145.

²² *Wiek Nowy*. 1914. 10 sierpnia. S. 1; 13 sierpnia. S. 5; 17 sierpnia. S. 5; 24 sierpnia. S. 6; 31 sierpnia. S. 1; *Kurjer Lwowski*. 1914. 22 sierpnia. S. 1; 27 sierpnia. S. 1.

²³ Діло. Львів, 1914. 29 серпня. С. 7; *Wiek Nowy*. 27 sierpnia. 1914. S. 12; *Maciszewski S.* Rosjanie we Lwowie... S. 4.

²⁴ *Kurjer Lwowski*. 1914. 28 sierpnia. S. 4; 1 września. S. 1; *Wiek Nowy*. 1914. 28 sierpnia. S. 2; Діло. 1914. 2 вересня. С. 1, 2; *Rossowski S.* Lwów pod czas inwazyi. S. 2–3.

прибулі вирішували питання чи обороняти місто, чи залишити його без бою²⁵. Того ж дня ввечері по Львову розійшлася чутка, що козаки вже під містом. Поголоска викликала миттєву паніку серед населення Личаківського передмістя, яке кинулося втікати у глиб міста, створюючи тисняву і шум, ще більше сприяючи поширенню паніки²⁶. Один із очевидців пише, що сам бачив як якийсь чоловік їхав на велосипеді і кричав про наближення ворога. Автор спогаду, Б. Кшиштофович, зазначає, що скинув цього чоловіка з велосипеду, приклав йому до скроні револьвер, а потім – як такого, що поширював паніку серед населення – передав якомусь ротмістру²⁷. Реагуючи на ці події, дирекція поліції видала наказ, за яким цивільним особам заборонялося згромаджуватися на вулицях, а після десятої години вечора пересуватися містом без спеціальних перепусток. Усі шинки та кам'яниці мали бути замкнені о восьмій, а кав'ярні та ресторани – о десятій годині вечора²⁸.

Юзеф Бялиня-Холодецький описує настрої населення в ті дні: “Люди живуть лише з дня на день, з години на годину, з хвилини на хвилину. Короткий сон, скромна їжа, а поза тим постійна гонитва за враженнями, за новинами, збирання вістей і пліток. Шукачі вражень і сенсацій поділялися на декілька груп. Одні спішили на вокзали, дізнавалися хто і звідки приїжджає і куди від'їжджає, другі стояли або проходили головами вулицями, контролювали рух вантажів та автомобілів, ще інші сторожували біля корпусної команди і виглядали полонених, інші вітали ранених біля входів у лікарні, а не бракувало і таких, які зазирали до похоронних будинків, оглядали похоронні процесії і карбували в пам'яті, хто закінчив дочасну мандрівку. Найбільша кількість цікавих переглядала часописи, читала їх, порівнювала, а в кінці робила висновки, вкладала весь свій розум і сміливо критикувала”²⁹. Інший очевидець, Ян Домбський, занотував історію про якогось чоловіка: той переконував його, що російські війська вже наближаються до Золочева. На зауваження автора, що він саме звідти повернувся і що інформація неправдива, незнайомиць відповів: “То не байки, у нас про це говорить все місто”. У поширені найрізноманітніших чуток автор спогаду звинувачував єврейське населення Львова³⁰.

Чутки про наближення російських військ викликали серед мешканців міста страх, і багато з них намагалися залишити місто за всіляку ціну. У газетах і спогадах можна знайти описи того, як в останні дні серпня десятки тисяч львів'ян

²⁵ *Białynia-Chołodecki J.* Lwów w czasie okupacji rosyjskiej... S. 33.

²⁶ *Rossowski S.* Lwów pod czas inwazji. S. 1; *Janusz B.* 293 dni rządów rosyjskich... S. 2; *Białynia-Chołodecki J.* Lwów w czasie okupacji rosyjskiej... S. 35–36; *Maciszewski S.* Rosjanie we Lwowie... S. 4.

²⁷ ЛНБ, від. рукописів, ф. 5, спр. 6526, стор. 2.

²⁸ *Janusz B.* 293 dni rządów rosyjskich... S. 2–3.

²⁹ *Białynia-Chołodecki J.* Lwów w czasie okupacji rosyjskiej... S. 34.

³⁰ *Dąbski J.* Wojna i ludzie. Wspomnienia z lat 1914–1915. Fragmenty / Do druku przygotował, wstępem i przypisami opatrzył Stanisław Giza. [Warszawa], 1969. S. 60–61.

втікало: “Вулиці, що вели до залізничного вокзалу, бували хвилинами повністю забиті возами і пішими людьми, з багатьма пакунками, а через ці тлуми протискалися багаточисельні військові відділи піхоти і кінноти. Тривало це три дні, а найбільших розмірів досягло в суботу, точніше вночі (з 30 на 31 серпня). Тяжка то була ніч. Вагони були такими переповненими, що неможливо було протиснутися, через те деякі відважніші, а було їх немало, залазили через вікна”³¹. Б. Кшиштофович, який із сім’єю також намагався залишити Львів, зазначає, що візник згодився лише під дулом револьвера перевозити велику кількість їхніх речей³². Інший автор спогадів пише: “Сцени, які відбувалися на самому вокзалі, важко описати. Тиснява, лемент, дитячий плач, крики старших збільшувалися з кожною годиною, переповнені потяги від’їжджали, вивозячи спокійних досі мешканців, здавалося, що Львів спустіє”³³. У натовпі сім’ї губили окремих своїх членів, часто залишали усі речі, які не вміщалися у вагони потягів. Відповідно до записів графа Володимира Русоцького, вісім чоловік було задушено в натовпі³⁴, а Володимир Шухевич зазначає у своєму щоденнику про кільканадцять жертв³⁵. Люди їхали у невідомість, часом без будь-яких матеріальних засобів до життя³⁶. Рішення залишитися у Львові давалося деяким сім’ям нелегко, лише після довгих суперечок і вагань³⁷.

Відчуття непевності, страху і очікування на щось важливе, яке охопило мешканців Львова в останні дні серпня і перші дні вересня 1914 року, – от картина, змальована в щоденнику графа В. Русоцького³⁸. Недовіра до офіційних заяв преси, що друкувала відомості про перемоги австро-угорської армії та покращення становища на фронті до 2 вересня, особливо посилилася після виїзду в останні дні серпня зі Львова намісника, президента міста, австро-угорського банку, а також від звуків битви, що точилася біля Львова³⁹. Канонада, що лунала, переконувала його мешканців в неправдивості опублікованих урядових комунікатів. Деякі розпорядження влади також сприяли зростанню напруження серед громадськості міста. Рано 31 серпня поліціанти ходили від будинку до

³¹ *Janusz B.* 293 dni rządów rosyjskich... S. 3–4.

³² ЛНБ, від. рукописів, ф. 5, спр. 6526, стор. 3.

³³ *Lwów po inwazyi rosyjskiej...* S. 2.

³⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 694, оп. 1, спр. 10, арк. 3 зв., 5.

³⁵ Там само. Ф. 735, оп. 1, спр. 2, арк. 5. Висловлюю подяку магістру Ігорю Петрію за наданий текст рукопису.

³⁶ *Lwów po inwazyi rosyjskiej...* S. 2, 3; *Rossowski S.* *Lwów pod czas inwazyi.* S. 4; Діло. 1914. 2 вересня. С. 2.

³⁷ BN, oddz. rękopisów, rkps 13168/II, s. 2–3; rkps 12196/I, s. 5, 9–10.

³⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 694, оп. 1, спр. 10, арк. 3–4.

³⁹ Там само; *Wiek Nowy.* 1914. 1 września. S. 3; *Janusz B.* 293 dni rządów rosyjskich... S. 5; *Przysiecki F.* *Rządy rosyjskie w Galicyi Wschodniej.* S. 15.

⁴⁰ *Wiek Nowy.* 1914. 1 września. S. 3; *Janusz B.* 293 dni rządów rosyjskich... S. 6; *Rossowski S.* *Lwów pod czas inwazyi.* S. 4–5; ЦДІА України у Львові, ф. 694, оп. 1, спр. 10, арк. 3–4; *Białynia-Chotodecki J.* *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej...* S. 41.

будинку і забороняли відкривати мешканцям двері й вікна кам'яниць, виходити на вулицю, відчиняти магазини. Невдовзі цей наказ відмінено, але хто був його автором – так і не вдалося з'ясувати. Після від'їзду влади населення відчуло себе зовсім незахищеним, безпомічним, одночасно обуреним, ширилися найрізноманітніші чутки, проте ніхто не знав нічого напевно. Поголоски про евакуацію приміських гмін та про можливість входу російського війська появилися вже 1 вересня. Проте в той день нічого не сталося, а битва під містом продовжувалася. Ті, хто не втікав, намагалися зробити продуктові запаси, що призводило до великих черг у магазинах⁴⁰.

Проте залишалися люди, що не вірили в можливість входу російської армії до Львова. Автор одного зі спогадів зазначає: увечері напередодні окупації міста він особисто запевняв людей, які спостерігали відступ війська, що це лише виснажені битвою відділи, замінені вже свіжими силами⁴¹. Того ж дня львівські газети писали, що ситуація значно покращилася і навіть австро-угорський банк повертається до Львова⁴². Одночасно, відповідно до інших чуток, міські власті ввечері 2 вересня обговорювали умови капітуляції і про її підписання мали сповістити мешканців міста десятьма гарматними пострілами. Проте тих пострілів так ніхто і не почув⁴³. У своєму щоденнику В. Шухевич описує настрої в місті того дня: “Львів немов перед татарским нападом переполоханий; склепи позамикані; чоловік боїть ся другого; знакомі виминають ся; кождий надслухує звістки нової – а одна з них трівожніша від другої”⁴⁴.

Російські війська ввійшли у Львів 3 вересня. Цьому передувала відозва президіуму міста (тобто тієї його частини, що залишилася в місті – Тадеуша Рutowського, Леонарда Шталя та Філіпа Шлейхера) до мешканців Львова, в якій їх закликали зберігати спокій та порядок, остерігатися провокацій⁴⁵. Богдан Януш у своїх спогадах драматично змальовує відчай львів'ян, коли ті дізналися про капітуляцію міста⁴⁶. Налякане чутками про козаків населення вирішило оборонятися від них в досить оригінальний спосіб: у вікнах і в брамах будинків їхні мешканці виставили ікони, причому зробили так не лише християни, але й євреї⁴⁷. Вочевидь мешканці Львова приписували російському війську неабияку релігійність.

Серед мешканців побутувала чутка, що росіяни будуть мститися сім'ям, члени яких причетні до стрілецького чи скаутського руху, тому люди намагалися знищити будь-які докази, які вказували таку причетність: літературу, відзнаки,

⁴¹ Lwów po inwazyi rosyjskiej... S. 4.

⁴² Wiek Nowy. 1914. 2 września. S. 1; Діло. 1914. 29 вересня. С. 3.

⁴³ Rossowski S. Lwów pod czas inwazyi. S. 6.

⁴⁴ ЦДДА України у Львові, ф. 735, оп. 1, спр. 2, арк. 5.

⁴⁵ Kurjer Lwowski. 1914. 3 września (nadzwyczajny dodatek). S. 1.

⁴⁶ Janusz B. 293 dni rządów rosyjskich... S. 16.

⁴⁷ Rossowski S. Lwów pod czas inwazyi. S. 7; Lwów po inwazyi rosyjskiej... S. 5; *Białynia-Chołodecki J.* Lwów w czasie okupacji rosyjskiej... S. 45.

одяг⁴⁸. Загалом очевидці зазначають, що вхід військ відбувся спокійно. Лише граф В. Русоцький пише про те, що був свідком інциденту: якийсь чоловік вистрілив у російського солдата, але не поранив його і був негайно заарештований міською громадською сторожею⁴⁹. Про схожий випадок також згадує Ю. Бялиня-Холодецький: за його переказом сторожа затримала також трьох хлопців, які підклали бомбу на цитаделі⁵⁰.

Населення міста почуло звуки артилерії за декілька днів після початку окупації Львова. Оскільки достовірної інформації ані про перебіг боїв, ані про події у світі не було і місто фактично перебувало в ізоляції, з'явилися і набули поширення нові чутки (однією з найфантастичніших з них була погоска про смерть імператора Франца-Йосифа). Газети публікували переважно припущення та здогадки, оперті на усні перекази, про те, що відбувається поблизу Львова. Львів'яни побоювалися можливого бомбардування міста. Проте у населення з'явилася надія, що російське військо невдовзі залишить Львів. Говорили про аероплан, з якого в яблуках розкидали відозву. У ній нібито зазначалося, що Париж уже в руках німців, Варшава визволена, а Львів менш ніж за тиждень теж буде відвойований. Інший варіант відозви звучав так: "Бог з Вами! Франція просила про перемир'я. Італійці та болгари зайняли Сербію. Туреччина оголосила війну Росії. Ліве російське крило розбите і відступає. Чекати терпляче кілька днів!". Ніхто не міг показати цієї відозви, проте декілька людей запевняли, що бачили її. Також з аероплану, якщо вірити чуткам, скидали квіти і важливі документи для певних осіб, а при відступі – прощальні листівки з обіцянкою повернутися⁵¹. Смерть російського генерала В. фон Роде також викликала різні погоски. За однією з них генерал застрілювався після того, як загинула вся його дивізія (генерал-лейтенант В. фон Роде був командиром 42-ї піхотної дивізії). Натомість інша чутка стверджувала, що губернатор був застрелений поранилим тірольцем, коли оглядав поле бою під Яновом⁵².

Появі нових чуток сприяли також і російські солдати. Вони розповідали історії про фантастичне "чорне військо", яке наводило на них жах. Ці оповідки набули такого поширення в місті, що мешканці намагалися знайти їм пояснення. Припускалося, що йшлося про темношкірих солдат з німецьких колоній в Африці.

---

⁴⁸ *Janusz B.* 293 dni rządów rosyjskich... S. 20–21; *Białynia-Chołodecki J.* Lwów w czasie okupacji rosyjskiej... S. 45.

⁴⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 694, оп. 1, спр. 10, арк. 5–5 зв.

⁵⁰ *Białynia-Chołodecki J.* Lwów w czasie okupacji rosyjskiej... S. 46.

⁵¹ ЦДІА України у Львові, ф. 694, оп. 1, спр. 10, арк. 8 зв.; ф. 735, оп. 1, спр. 2, арк. 13, 23; BN, oddz. rękopisów, rkps 13168/II, s. 8; *Kurjer Lwowski.* 1914. 13 września. S. 1; *Rossowski S.* Lwów pod czas inwazyi. S. 11–12; *Janusz B.* 293 dni rządów rosyjskich... S. 90–91, 102; *Romanowiczówna Z.* Dziennik lwowski 1842–1930 / Wyd. Z. Sudolski. Warszawa, 2005. T. 2. S. 252; *Białynia-Chołodecki J.* Lwów w czasie okupacji rosyjskiej... S. 60, 67; *Maciszewski S.* Rosjanie we Lwowie... S. 10.

⁵² ЦДІА України у Львові, ф. 735, оп. 1, спр. 2, арк. 25.

“Kurjer Lwowski” написав про баварське військо в чорних мундирах, а Б. Януш у своїх спогадах схиляється до думки, що чорняві угорські солдати в чорних одностроях могли викликати переполох серед російських військових⁵³.

Оскільки телефонна та телеграфна комунікація після входу російських військ до Львова стала недоступною, інформація про події за межами міста не доходила навіть до редакцій газет. Обсяг їх номерів помітно зменшився, переважно передруковувалися застарілі новини іноземних часописів, які різними шляхами потрапляли до видавців (типичним прикладом можуть бути “Львівський кур’єр” і “Новий вік” впродовж усього періоду окупації). Автор одного спогаду колоритно описує хитрощі, до яких вдавалися журналісти львівських видань, намагаючись здобути в російських офіцерів хоч якісь іноземні газети. Часто їх власники не підозрювали, що перед тим, як потрапити до них, ці видання були ретельно прочитані чи навіть переписані. Траплялися випадки, коли часописи так і не діставалися своїх адресатів. Оскільки відомості часто подавалися з пам’яті, ніхто не міг бути впевнений в їхній достовірності⁵⁴. Крім того вся преса проходила цензуру окупаційної влади, і невідповідна інформація вилучалася. З кінця жовтня часописи могли за оплату отримувати відомості з Петербурзької телеграфічної агенції, а також в місті вже з’явилися різноманітні російські газети. Якщо ж в місті опинялися номери французьких, німецьких чи англійських часописів, то вони декілька тижнів передавалися з рук у руки, для їх перегляду й читання збиралися цілі імпровізовані клуби. Участь в таких заходах була до певної міри небезпечною, оскільки хтось із присутніх міг донести у поліцію. Проте спраглих до інформації це не лякало. Зрештою, як свідчать очевидці, віденська преса опинялася у Львові за 5–6 днів після публікації. Володимир Шухевич навіть пише, що “Neue Freie Presse” появлялося у Львові кожного дня⁵⁵. Люди, які стверджували, що читали такі газети, ставали часом джерелом неправдивої інформації. Прикладом цього може бути оповідка, нібито, Париж захопили німці і наклали на місто величезну контрибуцію⁵⁶.

Упродовж вересня населення Львова жило в непевності та напрузі, оскільки звуки битви було часто чути в місті. Люди прислухалися до гуркоту артилерії, намагалися визначити з якої сторони і поблизу яких населених пунктів точаться бої. Час від часу здавалося, що російські війська відступають, що вже розпочинається їх евакуація з міста⁵⁷. На початку жовтня російська урядова газета “Львовское военное слово” взялася спростовувати такі чутки. Газета зазначала, що їх поширювали особи, які прагнули таким чином викликати

⁵³ Janusz B. 293 dni rządów rosyjskich... S. 103–104; Kurjer Lwowski. 1914. 13 września. S. 1.

⁵⁴ Janusz B. 293 dni rządów rosyjskich... S. 128–132.

⁵⁵ Ibid. S. 132–133, 136–137; Lwów po inwazyi rosyjskiej... S. 16–18.

⁵⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 735, оп. 1, спр. 2, арк. 30 зв., 34–34 зв.

⁵⁷ Там само. Арк. 19, 21, 23, 24 зв., 28 зв.; ф. 694, оп. 1, спр. 10, арк. 12, 18, 23; BN, oddz. rękopisów, rkps 13168/II, s. 18.

зростання цін на товари першої необхідності⁵⁸. Надалі публікувалися схожі пояснення щодо природи таких поголосок⁵⁹. У середині жовтня у Львові було чути віддалений гуркіт артилерії, що викликало чергову хвилю надії у мешканців. В. Шухевич занотовує в своєму щоденнику слова, сказані власником шинку, що знаходився в будинку товариства “Дністер”: “Повітря буде чистішим, через три–чотири дні не матимемо у Львові жодних росіян”. Коли одного дня над містом з’явився дирижабль, мешканці намагалися здогадатися до якого війська він належав. Одні стверджували, що то був німецький “Цепелін”, інші – російський⁶⁰. Одночасно виникли нові історії, які переказувалися один одному. Львів’яни вірили, що в лісах недалеко від міста діють партизанські загони, перевдягнені у форму козаків, і завдають ударів російській армії, а окупація Галичини росіянами є частиною стратегічного плану австро-угорського командування⁶¹. Також побутувала оповідка, що один із австрійських офіцерів залишився в якості цивільної особи та поступив на службу шофером до воєнного генерал-губернатора графа С. Шереметьєва. Коли останній виїхав під Перемишль, а його місце зайняв граф Г. Бобринський, офіцер під кулями перевіз через бойову лінію С. Шереметьєва, якого було ув’язнено і як полоненого відправлено до Відня⁶². Австрійському шпигуну також приписували зіткнення поїздів, що везли з міста війська, а з поля бою поранених, яке сталося 5 лютого 1915 року в околицях Левандівки⁶³.

Однією із найпопулярніших тем серед мешканців була облога Перемишля. Побутувала думка, що ворог ніколи не візьме цієї фортеці, хоча повідомлення про те, що ймовірно російська армія здобула один із її фортів (чи то австрійські війська здали його без бою), появилися у львівській пресі вже в середині вересня⁶⁴. Інформація про перебіг боїв надходила суперечлива: кружляла чутка, нібито вже призначено російського офіцера, який має зайняти керівний пост у здобутому росіянами Перемишлі, і що ситуація для австрійських військ є загалом невтішною. Але й одночасно стверджувалося, що на допомогу австрійцям прийшла значна кількість прусського війська⁶⁵. Мешканці Львова настільки не хотіли вірити у можливість поразки під Перемишлем, що вигадували найфантастичніші історії. Розповідали, що австрійці замінували територію, на якій зробили земельні насипи, встановили артилерію, і відступили. Росіяни запідозрили пастку і поперед себе на це поле випустили стадо волів. Худоба

---

⁵⁸ Львовское военное слово. Львов, 1914. 2 октября. С. 6.

⁵⁹ Kurjer Lwowski. 1914. 15 października. S. 3.

⁶⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 735, оп. 1, спр. 2, арк. 60 зв., 77; BN, oddz. rękopisów, rkps 12197/III, s. 95; rkps 13168/II, s. 57.

⁶¹ ЦДІА України у Львові, ф. 694, оп. 1, спр. 10, арк. 18–18 зв., 21 зв.–23 зв.; Lwów po inwazyi rosyjskiej... S. 13–14.

⁶² Lwów po inwazyi rosyjskiej... S. 13–14.

⁶³ *Białynia-Chołodecki J.* Lwów w czasie okupacji rosyjskiej... S. 128.

⁶⁴ *Wiek Nowy.* 1914. 16 września. S. 2; *Rossowski S.* Lwów pod czas inwazyi. S. 196.

⁶⁵ BN, oddz. rękopisów, rkps 13168/II, s. 40.

спокійно перейшла поле, і австрійські солдати доправили її в Перемишль. Натомість, коли заспокоєні російські відділи встановили на цих насипах свою артилерію і розпочали вогонь, кільканадцятитисячне військо разом з кіньми злетіло в повітря. Другого дня, коли вже росіяни були певні, що після вибуху їм нічого не загрожує і туди прибули нові відділи війська, повторилася та сама історія, оскільки було закладено два шари мін⁶⁶. Інший варіант історії був таким самим, проте місцем дії було не поле, а фортеця⁶⁷. Існувала також інтерпретація, згідно з якою в повітря злетіло стадо волів⁶⁸. Згідно з чутками, російська армія використовувала худобу також в інших цілях. Наприклад, росіяни прив'язали до хвостів волів палаючі галузки і випустили їх на Перемишль. Але австрійські солдати направили на цих волів світло прожекторів, і худоба, повернувшись назад, завдала шкоди російським відділам⁶⁹.

За переказами очевидців російської окупації, частина російських солдатів вірила, що Матір Божа захищає Перемишль, саме тому війська не можуть його здобути. Розповідали, що однієї ночі над містом з'явився її образ. Львів'яни пояснювали це диво тим, що перемишльська залога за допомогою прожекторів навмисне вводила в оману ворога⁷⁰. Ця історія демонструє певну, уявну для львів'ян відмінність в ментальності російських солдат, які вірили в можливість дива, та мешканців Львова, котрі те саме трактували через призму технічного прогресу. Зрештою пояснення останніх були не менш фантастичними, ніж перших. Схожою до попередніх була поголоска про те, як за допомогою ультрафіолету були осліплені декілька російських полків⁷¹.

Мешканці міста також переказували один одному різні анекдоти про російських солдат та облогу Перемишля⁷². Один із очевидців пише, що якимось від захмелілого російського солдата почув пісеньку: “Австрія була, Австрія буде, цар Перемишля не здобуде”⁷³, натомість інший цитує: “Нині будуть пироги, завтра буде каша, як не возьмем Перемишль, Австрія буде ваша”⁷⁴. В. Шухевич у своєму щоденнику записує такий варіант пісенки, яку він почув від козаків: “Вчора були пироги, а сьогодні каша, вигралисьмо Австрію, але ще не наша!”. Також він цитує підслухану розмову перекупок на ринку: “Прийшов Цар до австрійського Цісаря та й каже до него: чого ти зо мною воюєш? У мене тільки війська, що я можу ним укрити ціле твоє цісарство. – Прецінь кілько? Спитав цісар. – Тільки

⁶⁶ Lwów po inwazyi rosyjskiej... S. 14.

⁶⁷ Rossowski S. Lwów pod czas inwazyi. S. 197–198.

⁶⁸ Janusz B. 293 dni rządów rosyjskich... S. 235.

⁶⁹ Lwów po inwazyi rosyjskiej... S. 14.

⁷⁰ Ibid.; Janusz B. 293 dni rządów rosyjskich... S. 236; ЦДІА України у Львові, ф. 694, оп. 1, спр. 10, арк. 20; *Białynia-Chołodecki J.* Lwów w czasie okupacji rosyjskiej... S. 108.

⁷¹ Rossowski S. Lwów pod czas inwazyi. S. 197.

⁷² Lwów po inwazyi rosyjskiej... S. 15; Janusz B. 293 dni rządów rosyjskich... S. 237.

⁷³ Lwów po inwazyi rosyjskiej... S. 15.

⁷⁴ Janusz B. 293 dni rządów rosyjskich... S. 239.

як у двох мішках проса, відповів цар. – За то, каже цісар, у мене такі два когути, що за місяць з’їдять два твої мішки (себто Перемишль і Краків)⁷⁵.

Оскільки загалом громадськість була певна, що Перемишль російські війська не здобудуть, то новина про його падіння стала шоком. Перед офіційною публікацією в газетах Львовом уже поширилися чутки про капітуляцію Перемишля, але їм не вірили: вже декілька разів вони з’являлися і жодного разу не підтвердилися. Коли про подію написали в пресі, реакція людей – згідно зі свідченнями очевидців і газет – була надзвичайно бурхливою: істерія, серцеві напади, самогубства. Не всі повірили у правдивість цієї звістки і після офіційних повідомлень. В анонімному листі, адресованому воєнному генерал-губернатору графу Г. Бобринському, хтось з львів’ян написав, що перед втечею австро-угорська влада так само публікувала офіційні телеграми про свої перемоги. Також побутувала думка, що місто здалося, проте залозі вдалося втекти. Прикметно, що відвоювання Перемишля австро-угорськими військами через декілька місяців уже не викликало такої бурхливої реакції у мешканців Львова⁷⁶.

Наприкінці вересня у Львові відбулася подія, яку мешканці міста потрактували як єврейський погром. Після обіду в різних частинах Львова була чутна стрілянина, проте ніхто не міг зрозуміти її причину. З’ясувалося, що нібито єврей стріляв у козака і тепер вони відповідають пострілами із карабінів. За іншою версією якийсь злодій хотів вкрати гаманець російського солдата, втік і відстрілювався. Одночасно невідомий єврей з вікна на вулиці Валовій стріляв в будинок, де розмістилися російські командири, через це і тут козаки розпочали стрілянину. Люди на вулицях, зокрема і російські офіцери, не могли зрозуміти її причин і виглядали в небі австрійський аероплан, припускаючи, що постріли скеровані в нього⁷⁷. В. Шухевич зазначає в щоденнику, що він був певний: це вже повернулося в місто австро-угорське військо. Російські солдати, котрі йшли на вулиці біля його будинку, також припускали таку можливість⁷⁸. Згодом висували здогади, що так хотіли спровокувати мешканців на якесь насильство або що російські війська зазнали несподіваного нападу під містом. Переважно не вірили, що єврей міг стріляти в російського солдата. Оскільки стрілянина відбувалася одночасно в різних районах міста, заселених євреями, було зроблено висновок, що це наперед спланована акція. Після проведеного слідства влада конфіскувала три будинки на вулиці Валовій, з вікон яких буцімто лунали постріли.

---

⁷⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 735, оп. 1, спр. 2, арк. 92.

⁷⁶ Центральний державний історичний архів України у Києві, ф. 361 (Канцелярія воєнного генерал-губернатора Галиции), оп. 1, спр. 648, арк. 6–6 зв.; *Janusz B.* 293 dni rządów rosyjskich... S. 241–244; *Rossowski S.* Lwów pod czas inwazyi. S. 198–199; *Białynia-Chotodecki J.* Lwów w czasie okupacji rosyjskiej... S. 136–137; *Kurjer Lwowski.* 1915. 24 marca. S. 3; 26 marca. S. 3.

⁷⁷ *Wiek Nowy.* 1914. 28 września. S. 5; *Rossowski S.* Lwów pod czas inwazyi. S. 230; *Lwów po inwazyi rosyjskiej...* S. 12–13; *Janusz B.* 293 dni rządów rosyjskich... S. 160–165; *Białynia-Chotodecki J.* Lwów w czasie okupacji rosyjskiej... S. 90–91.

⁷⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 735, оп. 1, спр. 2, арк. 50.

Один із очевидців пише, що жертвами цього погрому стали 47 осіб, а полічити число раних неможливо, оскільки багато людей не заявили про отримані ушкодження. Єврейське населення міста було настільки переляканим, що вирішило не ходити в синагогу навіть під час свят, які саме наближалися. Лише запевнення графа Г. Бобринського, що він гарантує безпеку євреям, вирішили ситуацію⁷⁹.

Важкими для мешканців міста були останні дні російської окупації у червні 1915 року. Воєнний генерал-губернатор Галичини граф Г. Бобринський видав наказ про примусове виселення всіх чоловіків віком від 18 до 50 років до Волинської губернії, щоб перешкодити їхньому подальшому вступу до австро-угорського війська. Реалізувати повністю цей план російській владі не вдалося, проте багато чоловіків перехувалися, побоюючись або висилки, або залучення до примусового копання окопів під Львовом. З'явився здогад, що наказ можливо був виданий для тих мешканців, котрі скомпрометували себе співробітництвом з окупантами – щоб вони мали формальний привід виїхати зі Львова до Росії. Місто також бомбардували австро-угорські аероплани, що призвело до жертв серед цивільного населення. В останні дні окупації відбулися грабунки мешканців російськими солдатами, а також підпали складів із запасами продуктів та амуніції. По Львову поширилися погоски, що при відступі російська армія влаштує масові погроми, проте війська відступили не заходячи в місто. Натомість правдивою виявилася інша погоска, що 19 червня вночі, відповідно до складеного списку, заарештують і вивезуть заручників. Зрештою 44 заручники примусово залишили Львів, серед них був президент міста Т. Рутовський. Прикладом того, що чуток можуть бути виразом не лише паніки, але й масової радості, 22 червня стала погоска про те, що воєнний губернатор граф С. Шереметьєв залишив місто, а перші австро-угорські військові появилися біля Янівської рогатки. Газети повідомляли, що звістка поширилася миттєво і за півгодини біля рогатки зібралося близько 20 тисяч людей, їхня кількість поступово збільшувалася, мешканці виходили на вулиці вітати війська, відбулися стихійні багатолюдні маніфестації⁸⁰.

Масове поширення чуток в суспільстві вказує на нестабільність, зміни в ньому, а також на недовіру до офіційних засобів масової інформації чи недоступність правдивої інформації. Реакцією на інтенсифікацію тривожних чуток може стати паніка – як та, наприклад, що призвела до втечі тисяч львів'ян з міста в кінці серпня і на початку вересня 1914 року. З початком російської окупації Львова мешканці не мали достовірної інформації не лише про те, що відбувається поза

⁷⁹ *Rossowski S.* Lwów pod czas inwazyi. S. 230; Lwów po inwazyi rosyjskiej... S. 12–13; *Janusz B.* 293 dni rządów rosyjskich... S. 160–165.

⁸⁰ *Janusz B.* 293 dni rządów rosyjskich... S. 256–257, 261; *Romanowiczówna Z.* Dziennik lwowski... T. 2. S. 258–259; *Białynia-Chołodecki J.* Lwów w czasie okupacji rosyjskiej... S. 150, 155, 160, 162; *Kurjer Lwowski.* 1914. 22 czerwca (wydanie nadzyczajne). S. 1; 1915. 19 czerwca. S. 3; 22 czerwca. S. 1; 23 czerwca. S. 1–3.

ним, але й у самому місті. Поширення найнеймовірніших поголосок і віру в них, людей, які не були схильні до цього, можна пояснити бажанням адаптуватися до нових непростих умов, підбадьорити себе та інших членів групи, применшити відчуття небезпеки та силу ворога.

THE RUMOURS DURING THE RUSSIAN OCCUPATION OF L'VIV 1914–1915

Oksana VYNNYK
National University of Kyiv-Mohyla Academy

The survey presents the rumours spread among inhabitants of the city of L'viv before and during its occupation by Russian troops in 1914–1915. They were caused by both objective (instability of the political situation, absence of the trustworthy information in the city), and subjective (uncertainty about their situation among the L'viv inhabitants, distrust in the official mass-media, desire to get accustomed to the conditions of war and occupation) reasons. The main themes of oral reports were the liberation of L'viv, the battles around the city, the siege of Peremyshl, the events at the other fronts, the attitude of the Russian troops to L'viv inhabitants.

Key words: L'viv in 1914–1915, rumours, press, diaries, memoirs, occupation, the First World War.

СЛУХИ ВРЕМЕН РОССИЙСКОЙ ОККУПАЦИИ ЛЬВОВА 1914–1915 ГОДОВ

Оксана ВИННИК
Национальный университет “Киево-Могилянская академия”

В исследовании представлены слухи, которые распространялись среди жителей города Львова накануне и во время его оккупации российскими войсками в 1914–1915 годах. Их появление обусловили как объективные (нестабильность политической ситуации, отсутствие достоверной информации в городе), так и субъективные (неуверенность в своем положении жителей города, недоверие к официальным средствам массовой информации, стремление адаптироваться к условиям войны и оккупации) причины. Основными темами слухов стали взятие/освобождение Львова, бои вокруг города, осада Перемышля, события на других фронтах, отношение российских войск к львовянам.

Ключевые слова: Львов в 1914–1915 гг., слухи, пресса, дневники, воспоминания, оккупация, Первая мировая война.

Стаття надійшла до редколегії 12.03.2008
Прийнята до друку 18.12.2008